

Graven i juridisk belysning

Janne Rothmar Herrmann

Lektor, ph.d., Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet

Reguleringen af døden er et vigtigt vindue til indsigt i de mest fundamentale træk ved samfundet og dets værdier. At forholdet til døden er en nøgle til at forstå nogle fundamentale træk ved et samfund og dets kultur er således velkendt i både den humanistiske og samfundsvidenskabelige forskning.

Hvad der skal ske med mennesket og dets krop efter døden, er genstand for betydelig lovgivningsmæssig interesse. I denne artikel sættes der fokus på graven i juridisk belysning og hvilke grundlæggende værdier, der søges varetaget med reguleringen, hvorigennem der også kastes lys på, hvilken status den afdøde har.¹

Gravens etablering

I dansk ret er der som udgangspunkt en pligt til at begrave eller bisætte den afdøde. Forpligtelsen til at lade afdøde begrave medfører også en forpligtelse til at etablere en grav.² Folkekirken har pligt til at sørge for, at der er tilstrækkeligt med begravelsesplads, jf. § 9, stk. 1 i lovebekendtgørelse nr. 7 af 3. januar 2007 om folkekirkens kirkebygninger og kirkegårde.³ Det er således et af denne lovs angivne formål at sørge for, at der er tilstrækkelig med plads til begravelser, og at disse fungerer som *værdige* og vel vedligeholdte begravelsespladser. Menighedsrådet er konkret den enhed i folkekirken, der er forpligtet til at sørge for, at der er tilstrækkelig plads på kirkegården til at begrave sognets beboere. Folkekirkens godt 2.100 kirkegårde er med få undtagelser de eneste begravelsespladser i Danmark. I København er en forholdsvis stor andel af begravelsespladserne kommunale,⁴ hvilket er historisk begrundet i en betænkning fra 1877, som ordnede det københavnske begravelsesvæsen og førte til udstedelsen af en Kgl. Resolution den 22. december 1879, der forenklede administrationen og samlede styrelsen af en række

Th.: Forside til bogen "Retten til de døde" af Janne Rothmar Herrmann. Jurist- og økonomiforbundets forlag.

JANNE ROTHMAR HERRMANN

Retten om de døde

JURIST- OG ØKONOMFORBUNDETS FORLAG

københavnske kirkegårde i kommunalt regi. Sognets beboere har ret til at blive begravet på kirkegården i det sogn, hvor de bor. For beboere, der ikke er medlemmer af folkekirken, gælder dette dog ikke, hvis der i sognet findes en kommunal begravelsesplads eller en begravelsesplads for det trosamfund, de tilhører. Beboere, som er bosiddende uden for sognet, har endvidere ret til at blive begravet på kirkegården, hvis ægtefælle, børn eller forældre er begravet der, eller vedkommende på anden måde har en særlig tilknytning til sognet. Dette gælder både for medlemmer og ikke-medlemmer af folkekirken.⁶ Begravelsens nærmere tilrettelæggelse, herunder også valg mellem kistebegravelse og kremering, foretages i samarbejde mellem begravelsesmyndigheden og den, der fremsætter begravelsesanmodningen, under iagttagelse af afdødes ønsker. Valg af gravsted foretages af den, der fremsætter begravelsesanmodningen, og udgiften til gravstedet kan afholdes af boet.

Gravens indhold

Det følger implicit af hele reguleringskomplekset og eksplicit af den kirkelige indvielse af jorden til begravelsesplads, at graven alene må indeholde et afdødt menneskeligt legeme.⁷ Således har Kirkeministeriet også udtalt i en skrivelse,⁸ at folkekirkens kirkegårde alene er beregnet til begravelse af afdøde *mennesker*, hvad enten der er tale om kistebegravelse eller nedsættelse af askeurne. De er således også indviet af præsten med ordene: "Så indvier jeg da dette sted til kristen begravelse i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn. Fred være med deres støv, som skal hvile her. Amen." En yderligere illustrativ sag, der belyser, hvordan man i denne henseende definerer en *afdød*, refereres af Kirkeministeriets vejledning. Her var der tale om en muslim, der ønskede at erhverve et gravsted, hvor hans amputerede ben kunne blive begravet, og hvor han siden selv kunne blive begravet. Ønsket var religiøst begrundet. Ved begravelse på denne måde ville han til sin tid kunne opstå som en hel skikkelse. En kirkegård er beregnet og indviet til begravelse af det menneskelige legeme og ikke amputerede lemmer. Selv om man har krav på at få stillet et gravsted til rådighed for en almindelig begravelse, har man ikke krav på at få udlagt et gravsted med henblik på i første omgang at få begravet en amputeret legemsdel. Der er dog intet til hinder for, at en kirkegårdsbestyrelse kan imødekomme et sådant, religiøst begrundet ønske. Det vil især være naturligt, at ønsket imødekommes på en kirkegård, hvor der findes en særlig muslimsk afdeling.⁹ Spørgs-

målet bliver også relevant i forhold til begravelse af (rester) af afdøde personers legeme, der efter afdødes ønske har været anvendt til videnskabelig brug. På den baggrund kan det konkluderes, at graven som udgangspunkt må indeholde hele eller dele af det afdøde lig, mens dele af det levende menneske, såsom amputerede lemmer, alene kan begraves på et udlagt gravsted, når ønsket er religiøst begrundet, og der gives tilladelse hertil af kirkegårdsbestyrelsen.

Gravfreden

Straffelovens § 139, stk. 1 kriminaliserer krænkelse af gravfreden. Bestemmelsen om krænkelse af gravfreden er i loven placeret side om side med bestemmelsen om usømmelig omgang med lig og usømmelig behandling af kirkens ting. Det ligger således implicit heri, at brud på gravfreden betragtes som usømmeligt, og at ikke blot liget, men også liget i nedbrudt tilstand (legemlige rester) nyder strafferetlig beskyttelse. Allerede før krænkelse af gravfreden blev en lovbestemt forbrydelse, blev det anset for en forbrydelse at forstyrre gravfreden. Retsvidenskabsmanden, Professor Anders

Hærværk på et gravsted er en krænkelse af gravfreden.
© Københavns Kommune.

Sandøe Ørsted (1778-1860) kaldte det en naturlig forbrydelse, hvorved han forstod handlinger, der ikke kunne passere i et samfund uden straf, selvom de ikke var kriminaliseret ved lov. Ørsted henviste til en Højesteretsdom af 4. oktober 1804, hvor retten uden hjemmel i nogen udtrykkelig lovbestemmelse anså det for en forbrydelse at forstyrre gravfreden, fordi det af lovene og de offentlige indretninger var klart, at staten havde villet tage "den Menneskene naturlige Følelse for deres afsiælede Legemers anstændige og uforstyrrede Bevaring i sin Beskyttelse, og den vilde være i Modsigelse med sig selv, hvis den taalte, at enhver, som fandt for godt, kunde tilintetgøre denne Beskyttelse ved at opgrave og mishandle Ligene".

Som krænkelse af gravfreden betragtes forstyrrelse af gravstedet og den udsmykning, som er på gravstedet. Forstyrrelsen kan eksempelvis bestå i hærværk på gravstedet, eksempelvis ved at gravstenen er væltet eller overmalet, eller ved at beplantningen på gravstedet beskadiges. Afgørende er, at der er tale om et uretmæssigt angreb. Herved undtages naturligvis retmæssige opgravninger af lig til politimæssige efterforskninger o.lign.

Graven anskues, sådan som det også udtrykkes sprogligt i betegnelsen hvilested, som et særligt uforstyrret sted, der skal danne rammen om en værdig "bolig" for den døde. Graven kan have den funktion, at der skabes et nærmest lukket og forsejlet rum for de døde, som dels skal holdes adskilt fra de øvrige rum i samfundet, dels kan holde styr på, hvor de individer, der engang var, nu befinder sig. Men kravet om, at der skal skabes en grav, der skal bestå i en vis årrække, medvirker omvendt også til, at de gravritualer, der opretholder forbindelserne mellem de døde og de levende, kan praktiseres. Lovgivningen fastsætter via fredningstiden en periode, hvor et gravsted ikke kan nedlægges. Den skal ifølge lovens krav være af mindst 20 års varighed, men kan fastsættes til længere varighed i kirkegårdens vedtægt, hvoraf fredningstiden på den konkrete kirkegård skal fremgå. Selvom der i loven står, at fredningstiden er mindst 20 og 10 år for henholdsvis kister og urner, er det ikke ualmindeligt, at fredningstiden i praksis er 25-30 år eller længere, idet det afhænger af den enkelte kirkegårds jordbundsforhold, som kan medføre en længere nedbrydningsproces. For nedgravede askeurner er fredningstiden dog i loven fastsat til at være mindst 10 år, ligesom der for børnegrave også kan fastsættes en kortere fredningstid i vedtægten. Sidstnævnte for-

hold illustrerer, at hensigten med fredningsperioden først og fremmest er at sikre, at graven skal forblive urørt, så længe resterne efter afdødes legeme ikke er nedbrudt i jorden. Et gravsted kan ikke nedlægges, før fredningsperioden efter den sidst begravede i gravstedet er udløbet. Ved køb af gravsted gælder brugsretten således også i hele den fastsatte fredningstid.

Respekten for graven

Loven om kirkebygninger og kirkegårde nævner en række emner, der skal behandles i den enkelte kirkegårdsvedtægt, herunder en af provstiudvalget godkendt vedtægt for orden på kirkegården. I ordensreglerne skal der fremgå et krav om *sømmelig* opførsel på kirkegården. Der gælder også et sømmelighedskrav i forhold til gravgitre og mindesmærker. I medfør af lovens § 21 kan gravgitre og mindesmærker, der ikke er registreret som bevaringsværdige, således forlanges fjernet fra kirkegården af provstiudvalget, såfremt de anses for skæmmende eller upassende. I dommen optrykt i Ugeskrift for Retsvæsen 1960 p. 135 var gravstedsindehaverens søn død efter at være blevet såret på Østfronten som medlem af Frikorps Danmark. Gravstedsindehaveren havde opsat en gravsten med inskriptionen "Vor kære Søn, SS Rottf. --- Dit Offer var til Danmarks Ære". Efter krigen indvilligede gravstedsindehaveren i at dække ordene "SS Rottf." og "Danmarks" med cement, men cementen var efterhånden skallet af og helt fjernet af gravstedsindehaveren i 1958. Menighedsrådet havde forgæves indstillet ham på ny at tildække ordene, idet inskriptionen fandtes upassende. Højesteret pålagde gravstedsejeren at fjerne stenen grundet den upassende inskription. Der blev særligt lagt vægt på menighedsrådets og den stedlige befolknings mening, idet det var den stedlige (sønderjyske) befolkning, der kendte baggrunden for indskriften, ligesom det fortrinsvis var den stedlige befolkning, der færdedes på kirkegården. Herudover lagde en enkelt af dommerne vægt på, at indskriften konkret havde vakt anstød på stedet.

Hvis den, der har brugsret til et gravsted, ikke holder gravstedet i sømmelig stand, kan det ryddes og besås med græs eller belægges med grus i resten af fredningsperioden eller resten af den periode, der er erhvervet brugsret til gravstedet for. Gravminder såsom gravsten og lignende må i denne forbindelse gerne fjernes fra graven, men skal opbevares i resten af brugsperioden på forsvarlig måde.

Foruden sømmelighedskravet gælder der som allerede skitseret også et krav om, at gravsten, mindesmærker og gravgitter heller ikke må være skæmmende. I medfør af bekendtgørelse nr. 338/2014, § 29 skal menighedsrådet også søge at forhindre, at kirken og kirkegårdens nærmeste omgivelser bebygges eller bruges på skæmmende måde. Det bør så vidt muligt undgås, at der foretages sådanne ændringer i bebyggelsen og beplantningen ved kirken og på kirkegården, at skønhedsværdier, der er knyttet til samspillet mellem kirke, kirkegård og omgivelser, forringes.

Begge dele medvirker til at skabe et rum, der understreger respekten for de afdøde.

Respekten for de afdøde: grundlæggende værdier

Gravfreden er først og fremmest en foranstaltning, der skal sikre, at liget kan ligge urørt i den tid, det tager, før det er nedbrudt. Dette kan begrundes i flere hensyn; fredningen af grave har et sundhedsmæssigt og etisk sigte, som sikrer, at mennesker ikke smittes eller udsættes for det ubehag, det ville medføre at støde på ikke nedbrudte lig i jorden. Der er også et hensyn til de efterladte. Men der er også hensynet til afdødes værdighed og integritet. Dette værn kan knyttes til menneskets særlige status. Værnet af menneskelivet er lige så gammelt som retssystemet. Da man omsatte den hidtil herskende sædvane til skrevne normer i den første lovgivning (landskabslovene og Jyske Lov), var værnet af det menneskelige liv også centralt, og drab var derfor belagt med straf. Men også i tidlige skrifter ses et grundlæggende værn af menneskelivet, eksempelvis i Biblens ti bud. Princippet kan knyttes til forestillingen om den menneskelige værdighed. Værdighed betyder, at individet i kraft af sit værd som menneske fortjener respekt fra sine omgivelser. Mennesket er en værdi i sig selv. Denne værdi knytter sig ikke kun til det levende menneske. Lovgivningen afspejler også en respekt for den unikke og uerstættelige person, der ikke længere er til. En respekt, der eksempelvis honoreres gennem den juridiske gyldighed af de viljesakter, personen udtrykte inden dødens indtræden (eksempelvis i et testamente). Men også forpligtelsen til at behandle den døde krop og dens endelige hvilested sømmeligt (en forpligtelse der er almindelig og karakteristisk i europæisk kultur og lovgivning), kan ses som et udslag af den særlige status, mennesket har.

Noter

- 1 Artiklen tager udgangspunkt i Janne Rothmar Herrmann: Retten om de døde, DJØFs Forlag, 2016.
- 2 Medmindre der gives tilladelse af stiftsøvrigheden til at forholde sig med asken på anden sømmelig vis, eksempelvis ved spredning af asken over åbent hav.
- 3 Herudover har trossamfund uden for folkekirken og kommuner med kirkeministerens tilladelse mulighed for at anlægge begravelsespladser.
- 4 Vestre Kirkegård, Assistens Kirkegård samt Bispebjerg, Sundby og Brønshøj er alle kommunalt drevet.
- 5 Sigurd Jensen, "Vestre Kirkegård" i Ved Vestre Kirkegårds 100 års jubilæum, Københavns Begravelsesvæsen, København, 1970, p. 16-18.
- 6 Preben Espersen, Kirkeret i grundtræk, Nyt Juridisk Forlag, København, 2000, kapitel 18.
- 7 At kirkegårde alene er beregnet til mennesker følger også modsætningsvist af de særlige regelsæt, der eksempelvis gælder for dyr, jf. Europa Parlamentets og Rådets Forordning (EF) nr. 1774/2002 om sundhedsbestemmelser for animalske biprodukter, som ikke er bestemt til konsum og bekendtgørelse nr. 1294 af 15/12/2009 om registrering og drift af kæledyrsgravpladser.
- 8 Kirkeministeriets skrivelse nr. 12030 af 25. april 1989 til Silkeborg Kirkegård og Krematorium.
- 9 Kirkeministeriets vejledning Kirkegården, begravelsesplads for alle tilgængelig på www.km.dk/ministeren-og-ministeriet/publikationer/vejledninger/begravelseforalle.html?alt=0.html.html.html.html